

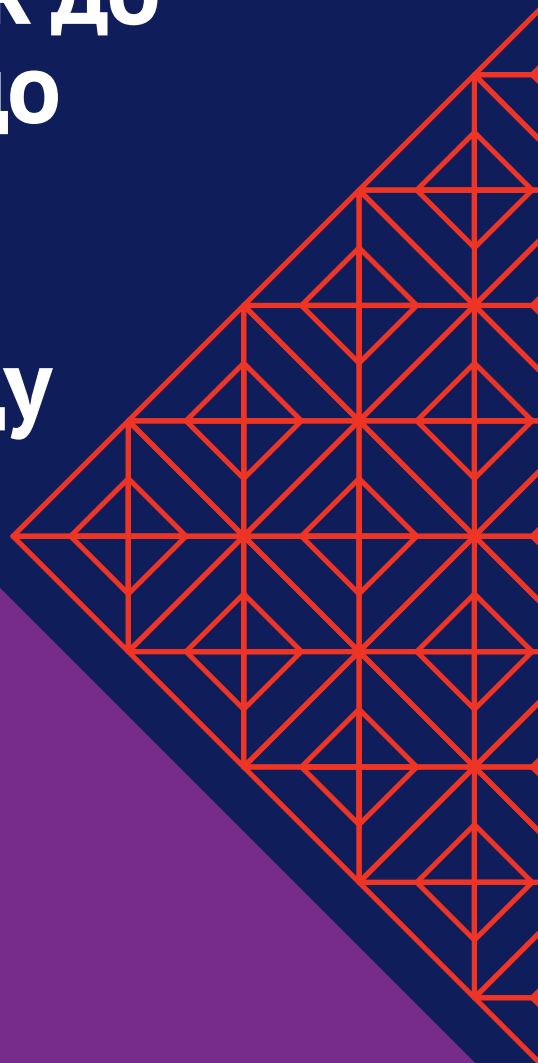

Middlesex
University
London

Робота з дорослими, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом — додаток до Посібника ENHRAC щодо правової практики з урахуванням травматичного досвіду

ЕЛЬБА БЕНДО

ВЕРЕСЕНЬ 2025

Зміст

Вступ	3
Розділ 1: Що таке СНПК?	4
Розуміння впливу СНПК на постраждалих жінок	5
Урозуміння впливу СНПК на постраждалих чоловіків	6
Розуміння впливу СНПК на маргіналізовані групи	8
Розділ 2: Особливості травми у контексті сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом	10
Вплив СНПК на пам'ять	12
Розділ 3: Організаційні практики для зменшення ризиків, пов'язаних із роботою з постраждалими від СНПК	13
Розділ 4: Розвиток взаємин між адвокатом і клієнтом з урахуванням травматичного досвіду в контексті СНПК	15
Організація зустрічей адвоката з клієнтом	16
Урахуванням травматичного досвіду в контексті СНПК	16
Додаткові міркування щодо опитування клієнта й отримання свідчень	18
Планування та координація	18
Підготовка до опитування	20
Пояснення юридичного процесу й отримання вказівок	21
Підтримка клієнта протягом юридичного процесу	23
Підтримка клієнтів під час медичних обстежень	24
Розділ 5: Розуміння опосередкованої чи вторинної травми	25
Висновок	27

ВСТУП

Цей Додаток до [Посібника щодо правової практики з урахуванням травматичного досвіду](#) (ППУТ) містить додаткові міркування для правозахисників, що прагнуть застосовувати ППУТ як адвокати осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК). Потреба в таких рекомендаціях виникає через специфічний і складний контекст, у якому вчиняється СНПК, а також через його глибокий, масштабний і особливий вплив на постраждалих. Адаптуючи принципи ППУТ до специфічних реалій СНПК, цей Додаток має на меті зробити підходи з урахуванням травматичного досвіду актуальними і чутливими до проблематичних умов конфлікту, в яких вчиняється СНПК.

Цей Додаток слід читати разом із Посібником щодо ППУТ, адже наведені в ньому рекомендації ґрунтуються на основних принципах, викладених у Посібнику. Як і Посібник, Додаток містить рекомендації, а не набір жорстких правил щодо того, як адвокатам забезпечити врахування впливу травми на всіх етапах надання послуг. У центрі викладених у цьому додатку рекомендацій залишаються основні цінності ППУТ: адвокати, які прагнуть працювати з урахуванням травматичного досвіду, завжди мають намагатися утверджувати для свого клієнта відчуття безпеки та суб'єктності.

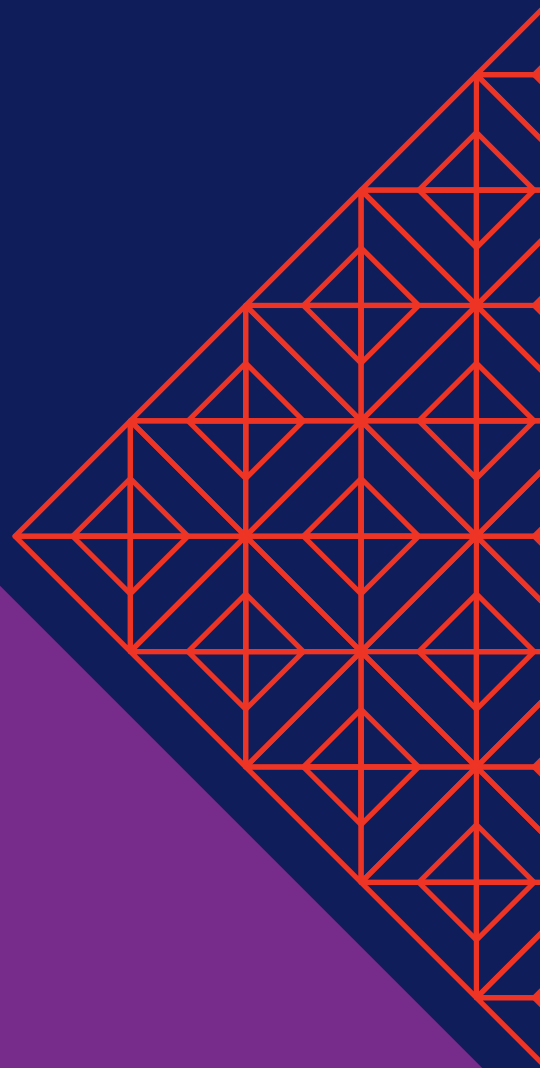
Робота з постраждалими від СНПК створює нові виклики для безпеки клієнта. Ці виклики можуть виникати через такі чинники як незавершеність і тривалість конфлікту, обмеження доступу до екстрених служб і служб порятунку життя, а також роль стигми у ретравматизації. Також критично важливу роль у ППУТ у контексті СНПК відіграє суб'єктність. Оскільки люди переживають СНПК як глибоку втрату контролю та безсилля, для адвоката особливо важливо адаптувати надання своїх послуг так, щоб пріоритетом було повернення клієнту відчуття контролю та суб'єктності.

Цей Додаток також слід застосовувати разом із Глобальним кодексом етичної поведінки під час збору та використання інформації про систематичне та пов'язане з конфліктом сексуальне насильство (Кодексом Мурад)¹. Кодекс Мурад був опублікований у квітні 2022 року. Це добровільний кодекс етичної поведінки, що узагальнює наявні мінімальні стандарти безпечного, ефективного та етичного збору й використання інформації від постраждалих у зв'язку із систематичним і пов'язаним з конфліктом сексуальним насильством. Кодекс ґрунтується на міжнародному праві, зокрема на основоположних правах людини, таких як права на гідність, приватність, здоров'я, безпеку, доступ до правосуддя, істини та ефективних засобів правового захисту. У цьому сенсі Кодекс відображає універсальні, безперечні базові стандарти, які повинні застосовувати всі учасники, щоб дотримуватися підходу, орієнтованого на постраждалу людину. Впродовж усього додатку ми посилаємося на деякі з цих принципів, аби звернути увагу на паралелі між Кодексом Мурад і підходами ППУТ.

Цей Додаток написала Ельба Бендо (адвокатка ЕНРАС). Ми вдячні докторці Сарі Віттакер Гоув за її поради щодо впливу травми на постраждалих від СНПК, а також за рекомендації щодо адаптації стратегій комунікації та опитування для кращої підтримки постраждалих від цього злочину. Дуже корисними для цього Додатку також були зауваження Джессікі Гаврон (юридичної директорки ЕНРАС), Кейт Левін і Юлії Нікітіної (координаторки лінії правової допомоги «ЮрФем: підтримка»). Ми надзвичайно вдячні за їхній суттєвий внесок.

¹ Глобальний кодекс етичної поведінки під час збору та використання інформації про систематичне та пов'язане з конфліктом сексуальне насильство (Кодекс Мурад), 2022. Доступ: <https://www.muradcode.com/ukrainian>

Розділ 1: Що таке СНПК?

СНПК визначається як зґвалтування, сексуальне рабство, комерційна сексуальна експлуатація, примусова вагітність, примусовий аборт, примусова стерилізація, примусовий шлюб чи будь-яка інша форма **сексуального насильства подібної тяжкості**, вчинена щодо будь-якої людини у **прямому або опосередкованому зв'язку з конфліктом**².

Зв'язок із конфліктом може проявлятися у профілі кривдника; профілі постраждалої людини; атмосфері безкарності; транскордонних наслідках, таких як переміщення або торгівля людьми; а також у порушеннях положень угоди про припинення вогню³. Акти сексуального насильства можуть бути порушеннями прав людини та найтяжчими міжнародними злочинами, такими як воєнні злочини, злочини проти людяності або акти геноциду⁴.

Використання СНПК є **складним явищем і має унікальні прояви в кожному окремому конфлікті й обставинах**. Воно може бути навмисною тактикою ведення війни або мати більш опортуністичний характер. Акти СНПК може вчиняти будь-хто, а не лише військові чи озброєні бойовики, — зокрема й прихильники правлячої партії, повстанці/банди, працівники в'язниць, поліцейські, співробітники спецслужб, цивільні, працівники неурядових організацій, релігійні діячі та інші особи на владних позиціях⁵. Якщо СНПК здійснюється систематично, його можуть використовувати для послаблення спільнот або встановлення контролю над ними, покарання чи знищення певної групи або поширення терору серед спільноти⁶.

СНПК може бути вчинене щодо будь-кого, однак **системна нерівність, зокрема гендерований характер сексуального насильства та війни, призводить до того, що різні групи людей можуть зазнавати непропорційного та різного за характером впливу СНПК**. Наприклад, жінки та дівчата можуть частіше зазнавати примусового шлюбу й сексуального рабства, тоді як чоловіки та хлопці — сексуального насильства і приниження під час тримання під вартою. У контексті ППУТ важливо розуміти вплив СНПК на різні спільноти й адаптувати свої практики відповідним чином.

Кодекс Мурад, Принцип 6. Знати та розуміти контекст.

РОЗУМІННЯ ВПЛИВУ СНПК НА ПОСТРАЖДАЛИХ ЖІНОК

Жінки досі зазнають відмінного та непропорційного впливу СНПК через наявні структурні гендерні нерівності у світі.

Жінки можуть з більшою ймовірністю переживати тривале СНПК у разі примусового шлюбу або сексуального рабства. Жінки, які пережили СНПК, можуть зазнавати тривалої травми, пов'язаної з їхнім сексуальним і репродуктивним здоров'ям — це може включати вагітність і прийняття рішень щодо її продовження чи переривання; безпліддя; втрату немовлят під час виношування; ушкодження статевих органів і тазу (наприклад, розриви піхви й анусу, фістули); а також інфекції, що передаються статевим шляхом, інфекції сечовивідних шляхів і ВІЛ.

СНПК, що призводить до вагітності, може спричинити подальшу травматизацію, **зумовлену соціокультурним контекстом постраждалої**, наприклад:

2 Це визначення адаптоване зі звіту Генерального секретаря ООН щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у якому 20 квітня 2016 року вперше з'явилася визначення СНПК (S/2016/361, п. 2), що закріпилося та згадувалося в наступних звітах (S/2017/249, S/2018/250, S/2019/280, S/2020/487, S/2021/312 та S/2022/272).

3 Рада безпеки ООН, Звіти Генерального секретаря ООН: S/2016/361, S/2017/249, S/2018/250, S/2019/280, S/2020/487, S/2021/312 і S/2022/272.

4 Дії ООН проти сексуального насильства у зв'язку з конфліктом, Рамкова програма ООН із запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, вересень 2012, с. 12. Доступ: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/09/auto-draft/202209-CRSV-Prevention-Framework.pdf> [Рамкова програма ООН].

5 Рамкова програма ООН (див. вище), прим. 4, с. 12.

6 Sara Ferro Ribeiro and Danaé van der Straten Ponthoz, UK Foreign & Commonwealth Office, International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict 2nd Ed, March 2017 [International Protocol, Міжнародний протокол щодо документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, 2-ге видання]. Доступний за посиланням: [International Protocol 2017_2nd Edition.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/09/auto-draft/202209-CRSV-Prevention-Framework.pdf).

- ▶ примус до абортів з боку чоловіка, інших членів сім'ї чи спільноти;
- ▶ у деяких контекстах жінки, які ухвалюють рішення продовжити вагітність, стикаються з остракізмом з боку сім'ї/спільноти. Це призводить до додаткових соціоекономічних негативних впливів на здоров'я постраждалої. У деяких випадках жінки можуть стикатися з необхідністю вдаватися до прекарної праці чи нестабільних житлових умов, щоб утримувати себе та своїх дітей;
- ▶ деякі жінки можуть відчувати тиск щодо продовження вагітності через релігійні чи культурні переконання;
- ▶ ті, хто вирішує перервати вагітність, можуть стикатися зі стигматизацією через аборт;
- ▶ деякі жінки продовжують вагітність через те, що під час конфлікту немає відповідних закладів і послуг;
- ▶ занепокоєння щодо виховання дитини, яка народилася внаслідок СНПК, особливо якщо батько належить до іншої етнічної чи національної групи, що може призвести до побоювань щодо дискримінації дитини, її відторгнення з боку спільноти чи ризику, з якими вона стикатиметься через зв'язки з озброєною групою;
- ▶ багато жінок, особливо у зонах, де тривають бойові дії, можуть не мати доступу до медичної допомоги для переривання вагітності та можуть бути змушені виношувати вагітність і приймати складні рішення щодо догляду за немовлям після пологів.

Як зазначено у Посібнику щодо ППУТ, сексуальне насильство часто спричиняє почуття сорому в постраждалих, і поширеною є ситуація, коли постраждалі зазнають стигматизації та соціального відторгнення, переживши сексуальне насильство. **Стигматизація та соціальне відторгнення посилюються в умовах конфлікту** через низку чинників, зокрема особу кривдника, вплив конфлікту на громаду, жорстокість насильства і занепад державних та інших служб підтримки та правосуддя.

Очікування стигматизації та відторгнення, а також глибоке почуття сорому можуть становити серйозні бар'єри для розкриття інформації та заважати постраждалим повідомляти подробиці того, що сталося. Це слід **уважно враховувати під час роботи з постраждалими**, а робочі методики потрібно адаптувати відповідним чином.

Підтримуючи постраждалих від СНПК, важливо розуміти, як **стигма може впливати на їхню безпеку, вибір і добробут**:

- ▶ постраждалі можуть стикатися зі звинуваченнями та несправедливим тавром розпусності, що може призводити до відторгнення з боку сім'ї чи громади, підвищеного ризику насильства або обмеження можливостей для шлюбу чи стосунків;
- ▶ у деяких спільнотах СНПК хибно вважають подружньою зрадою. Через це чоловіки можуть покидати постраждалих, брати додаткових дружин чи відмовлятися від відповідальності за їхні стосунки;
- ▶ постраждалих можуть вважати тими, хто приносить сором своїй сім'ї, що призводить до ізоляції, подальшого насильства або, у крайніх випадках, до загроз їхньому життю;
- ▶ постраждалі можуть зазнавати суспільного відторгнення або навіть переслідування, якщо їх сприймають як тих, хто співпрацювали з ворогом;
- ▶ у деяких контекстах постраждалі можуть стикатися з правовими наслідками, включно з криміналізацією.

РОЗУМІННЯ ВПЛИВУ СНПК НА ПОСТРАЖДАЛИХ ЧОЛОВІКІВ

СНПК також суттєво впливає на постраждалих чоловіків. Чоловіки становлять більшу частку серед постраждалих і жертв СНПК, ніж серед жертв сексуального насильства, не пов'язаного з конфліктом, — унаслідок низки чинників, зокрема:

- ▶ чоловіків, взятих у полон під час війни, часто сприймають як комбатантів, і їх можуть цілеспрямовано обрати жертвами через їхню реальну чи вигадану участь у війні;

- ▶ чоловіків під час конфлікту частіше ув'язнюють, і в неволі СНПК часто використовують як засіб тортур, покарання, приниження чи примусу;
- ▶ через гендерні стереотипи СНПК можуть використовувати для приниження та дегуманізації постраждалих чоловіків, для підризу їхнього відчуття маскуліності або навіть у якості конкретного інструменту війни для завдання шкоди громадам;
- ▶ СНПК також можуть використовувати як покарання за реальну чи гадану політичну приналежність або етнічну ідентичність, і чоловіків можуть обирати жертвами як представників владної групи або опозиції;
- ▶ СНПК можуть використовувати під час допиту, щоб примусити до покори чи зізнання; і
- ▶ страх стигматизації, невіри чи правових наслідків (особливо у контекстах, де одностатеві зв'язки криміналізовані) може заважати чоловікам повідомляти про насильство, через що вони стають більш вразливими до повторюваного насильства.

Як і у випадку жінок, **гендерованийий характер СНПК впливає на те, як чоловіки переживають стигматизацію, відторгнення і сором**, що може перешкоджати повідомленню про СНПК і для цієї групи жертв також. Наприклад:

- ▶ коли жертвами СНПК є чоловіки, це підризує усталені очікування щодо гендеру та сексуального насильства;
- ▶ досвід СНПК суперечить традиційним уявленням про маскуліність, які пов'язують зі здатністю чоловіків чинити опір насильству;
- ▶ чоловіків можуть більше не вважати «чоловіками» чи більше не поважати у сім'ї та спільноті;
- ▶ може існувати страх, що чоловіків, які постраждали від СНПК, маркують як «геїв», і вони стикатимуться з гомофобним насильством і знущаннями;
- ▶ через перелічені вище фактори чоловіки можуть не хотіти, щоб їх називали «постраждалими від СНПК», а натомість описувати свій досвід як тортури та ідентифікувати себе як постраждалих від тортур.

ПРАКТИЧНА ПОРАДА: Врахування впливу стигматизації у правовій практиці

Стигматизація безпосередньо впливає на рішення постраждалої людини повідомити про СНПК. Тому **адвокати повинні знати й розуміти, що деякі постраждалі можуть не бажати звертатися до правоохоронних органів через стигматизацію або інші чинники. Важливо бути готовими прийняти таке рішення постраждалої людини та підтримати її в доступі до того виду допомоги, який для неї комфортно отримувати. Водночас адвокати ніколи не повинні автоматично припускати, що клієнт не хоче повідомляти про злочин через стигматизацію.** У багатьох випадках на рішення постраждалих щодо повідомлення про злочин впливає наявність безпечних і підтримувальних сервісів, здатних пом'якшити ризики та виклики, з якими вони бояться стикнутися у разі звернення⁷.

Як адвокати, ми маємо міркувати про те, як інтегрувати безпеку та суб'єктність у свою практику, щоб зменшити вплив стигматизації на наших клієнтів. Це можна зробити шляхом розуміння занепокоєнь постраждалої людини та надання підтримки у доступі до послуг, які пом'якшують ризики; забезпечення конфіденційності повсякчас і дбайливого залучення мереж підтримки без загрози безпеці; а також через усвідомлення соціокультурного та правового контексту й надання правових порад, які є практичними та ґрунтуються на реаліях наявного контексту.

⁷ International Protocol, див. прим. 6, с. 20–21.

РОЗУМІННЯ ВПЛИВУ СНПК НА МАРГІНАЛІЗОВАНІ ГРУПИ

СНПК непропорційно часто вчиняється щодо спільнот, які стикаються з особливими вразливостями в умовах конфлікту, зокрема:

Мігранти, внутрішньо переміщені особи (ВПО) та біженці непропорційно часто стикаються з СНПК через низку чинників, зокрема через наявні дисбаланси влади та стратегічні цілі кривдників. Вимушене переміщення часто відриває постраждалих від їхніх громад, зокрема й від життєво важливих мереж підтримки та систем захисту.

Крім того, нові середовища проживання — наприклад, табори чи неформальні поселення — можуть не мати відповідної системи безпеки й підвищувати залежність постраждалих від військових, працівників гуманітарних організацій чи навіть торговців людьми. СНПК також може навмисно застосовуватися проти цих спільнот для здійснення контролю, відродження їх від повернення чи покарання тих, хто втік.

Вплив СНПК на цю спільноту постраждалих може також посилюватися низкою додаткових чинників, зокрема:

- ▶ втратою правового захисту чи статусу через стигматизацію та страхом повідомити про насильство (наприклад, страхом депортації, ув'язнення чи відхилення клопотання про надання притулку);
- ▶ обмеженням доступом до медицини, психологічної підтримки та правосуддя, особливо в таборах чи у прикордонних зонах, де ці служби недостатньо забезпечені ресурсами; і
- ▶ посиленням психологічним стресом, включно з комплексною травмою від неодноразового вимушеного переселення та зіткнення з насильством.

ПРАКТИЧНА ПОРАДА: Зменшення перешкод у доступі до правових послуг для клієнтів без документів

Клієнти з непевним міграційним статусом можуть не мати необхідних документів для підтвердження своєї особи, місця проживання чи громадянства. Адвокатам слід поміркувати, які альтернативні документи можна використати для цієї групи клієнтів, і допомогти їм отримати документи потрібного їм типу. Адвокати мають чітко пояснювати, яку підтримку вони можуть запропонувати, а не чекати, щоб клієнти самі підняли питання про свої документи, адже ці клієнти можуть боятися депортації чи інших покарань у разі розкриття свого міграційного статусу.

Люди з інвалідністю стикаються з підвищеним ризиком СНПК в умовах конфлікту та вимушеного переміщення через поєднання структурних факторів. Стереотипи, шкідливі соціальні норми та маргіналізація цієї спільноти можуть призводити до того, що люди з інвалідністю стають мішенями СНПК через хибне уявлення про їхню безпорадність чи через те, що кривдники вважають, ніби можуть порушувати їхні права й не понести за це відповідальності. Залежність від піклувальників чи установ може підвищити ризик насильства, особливо у випадках, коли системи захисту є слабкими. Соціальні служби та система правосуддя часто не мають достатніх ресурсів для подолання перешкод у доступі цієї групи постраждалих до відповідних послуг, а тиск, пов'язаний із конфліктом, часто підриває зусилля з покращення цих послуг для постраждалих з інвалідністю.

Перегляньте [Посібник ЕНРАС щодо ППУТ](#), Розділ 4, с. 14, «Практична порада» щодо «Подолання перешкод у комунікації», а також Розділ 5 «Підготовка та підтримка клієнтів під час надання свідчень»

Расові, релігійні, політичні, національні й етнічні групи можуть ставати навмисними мішенями в умовах конфлікту. СНПК може систематично використовуватися як цілеспрямована зброя війни для приниження, покарання або примусового переміщення цих спільнот. За такого застосування СНПК стає інструментом гноблення та контролю, спрямованим на знищення соціальної тканини спільноти. Систематичне застосування СНПК проти певної спільноти не лише завдає глибокої фізичної та психологічної шкоди окремим постраждалим,

а й залишає тривалі та багатопокілннєві шрами на ширшій групі, ставлячи під загрозу її виживання та здатність до відновлення після конфлікту.

У контексті конфлікту вразливість етнічних меншин до СНПК підвищує низка чинників ризику, зокрема:

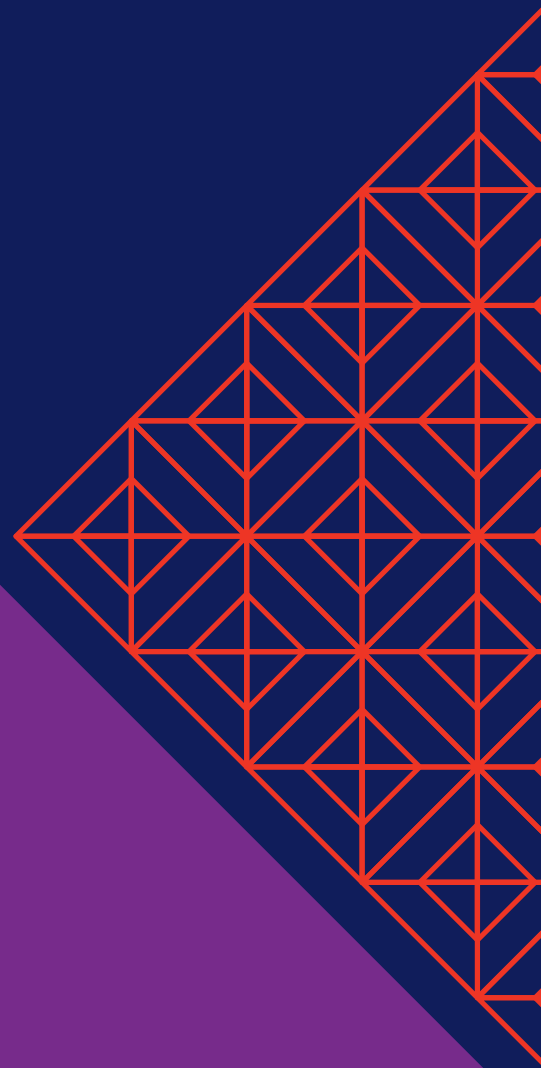
- ▶ наявна маргіналізація, в т. ч. нерівність у доступі до ресурсів, таких як медицина, освіта та правова підтримка;
- ▶ брак захисту чи неперіоритетність підтримки цієї групи з боку державних чи міжнародних суб'єктів; і
- ▶ соціальна стигматизація та дискримінаційне ставлення всередині та поза спільнотами, що може ще більше ізолювати постраждалих і обмежити їхній доступ до правосуддя та до служб підтримки.

LGBTQI+-осіб часто навмисно роблять мішенями, щоб покарати чи «виправити» їхню сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність. В умовах багатьох конфліктів вони є криміналізованими чи соціально маргіналізованими, що посилює їхню ізоляцію, заважає їм повідомляти про злочини та сприяє безкарності за насильство проти них. Їм також можуть відмовляти в доступі до притулків, які відповідають їхньому гендеру, до медичної допомоги та засобів правового захисту.

Впливи СНПК часто є **інтерсекційними**, тобто формуються на перетині багатьох ідентичностей і обставин, які примножують вразливість. Наприклад, **жінки та дівчата з інвалідністю** у всьому світі зазнають сексуального насильства частіше як в умовах конфлікту, так і в мирний час. У звіті Human Rights Watch про Північну Уганду зазначалося, що третина опитаних жінок з інвалідністю зазнавали сексуального насильства⁸. **Вимушено переміщена трансгендерна жінка з інвалідністю** може зазнавати множинних ризиків, які взаємопосилюються: її можуть виключити з мейнстримних програм захисту через інвалідність, не допустити до безпечних притулків через її гендерну ідентичність, а також піддавати стигматизації чи насильству як з боку приймаючих громад, так і серед самих біженців. Вона також може не мати доступу до медичної допомоги, що відповідає її фізичним і психологічним потребам, або боятися повідомляти про насильство через ризик криміналізації чи дискримінації.

⁸ Там само, прим. 6.

Розділ 2: Особливості травми у контексті сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом

Нагадаємо, що травма — це емоційна реакція на подію або досвід, який є надзвичайно болісним чи тривожним⁹. Вона часто виникає тоді, коли події підривають здатність людини справлятися з обставинами, у яких вона опинилася¹⁰. Хоча травматичні досвіди є глибоко суб'єктивними, СНПК та інші форми насильства, пов'язані з війною, зазвичай переживаються як травматичні незалежно від культурних чи інших чинників, і слід вважати **типовим, що постраждалі можуть зазнавати травми внаслідок цього виду насильства**¹¹.

Травма в контексті СНПК може мати форму одноразової події — наприклад, акту сексуального насильства. Вона також може набувати форми комплексної травми, яка включає хронічні або повторювані переживання, такі як примусовий шлюб або тривале сексуальне насильство під час ув'язнення. Можливе й поєднання обох типів, коли акти сексуального насильства відбуваються в ситуації тривалого насильства, репресій або депривації. Травма в контексті СНПК зазвичай також включає елемент колективної травми, що часто триває та впливає на постраждалих, їхні родини та ширшу спільноту.

Однією з **головних особливостей травми в контексті СНПК є її тяжкість**¹². Дослідження травматичного досвіду стабільно визначають війну та зґвалтування як одні з найруйнівніших видів травматичних переживань. Тож поєднання цих двох чинників спричиняє надзвичайні психологічні страждання у постраждалих¹³.

Зґвалтування та інші тяжкі форми сексуального насильства розглядаються як «окремі травматичні переживання»¹⁴, що включають багато чинників, серед яких — жорстоке вторгнення в інтимне фізичне та психологічне «я» постраждалої особи; приниження та дегуманізація; біль, тілесні ушкодження та страх поранення або смерті; втрата контролю над власним тілом і відчуття безсилля чи безпорадності¹⁵. Психологічні наслідки тяжкого сексуального насильства можуть проявлятися у різний спосіб, зокрема у вигляді тривожності, депресії, дисоціації та посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Ці риси травми, спричиненої сексуальним насильством, посилюються в контексті СНПК, адже постраждалі зазвичай **пережили й інші форми насильства, пов'язаного з конфліктом, що ускладнює і поглиблює травму від СНПК**. Там, де насильство, включно з бойовими діями чи окупацією території, триває, постраждала людина продовжує жити у постійному стані небезпеки та може постійно відчувати загрозу. У багатьох випадках до цього додаються інші фактори стресу в житті постраждалої людини, як-от насильство щодо членів сім'ї, вимушене переміщення, втрата засобів до існування або відповідальність за дітей, народжених унаслідок насильства. Крім того, специфічний спосіб, у який часто вчиняється СНПК — як жорстокий акт, часто з публічним елементом і з метою зламати або поширити терор у громаді — також може посилювати тяжкість травматичного досвіду нападу.

Ще однією особливістю травми в контексті СНПК є те, що зазвичай відбувається **скорочення доступних служб і мереж підтримки**, що може вплинути на здатність постраждалих отримати як екстрену, так і довготривалу реабілітаційну допомогу. Медичні послуги, зокрема екстрена допомога в разі сексуального насильства, репродуктивна медицина та психологічна підтримка; служби протидії насильству, включно з житловою та фінансовою підтримкою, а також служби сфери правосуддя можуть зазнати серйозного занепаду під час конфлікту. Водночас посилена соціальна стигматизація через СНПК може призводити до ізоляції або навіть вигнання з громади, що порушує наявні неформальні мережі підтримки. Брак доступу до служб підтримки може посилювати фізичний, психологічний та соціальний вплив насильства і підривати здатність постраждалих розпочати відновлення від наслідків травми.

Постраждалі від СНПК можуть бути вимушено переміщеними або втікачами з зони конфлікту і звертатися до служб підтримки та консультацій у третій країні, де вони не мають наявних мереж підтримки і змушені взаємодіяти з незнайомими системами, іноді — незрозумілою мовою. Через вимушене переміщення вони також можуть опинитися в умовах підвищеної економічної та соціальної нестабільності, одночасно намагаючись зорієнтуватися в міграційній системі та процедурі отримання притулку, а також знайти роботу або забезпечити собі соціальні виплати.

9 American Psychological Association, Trauma, Доступний за посиланням: <https://www.apa.org/topics/trauma>.

10 Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror, Judith Herman, Basic Books (United States of America; 1992), с. 65.

11 Health and Human Rights Info (2014) Mental Health and Gender-Based Violence: Helping Survivors of Sexual Violence in Conflict – A Training Manual. Oslo: Health and Human Rights Info.

12 International Protocol, див. прим. 6, с. 232.

13 Medica Mondiale and Medica Zenica (2014) Research on the Long-term Consequences of War Rape and Coping Strategies of Survivors in Bosnia and Herzegovina: 'We Are Still Alive. We Have Been Harmed But We Are Brave and Strong'. Cologne and Zenica: Medica Mondiale and Medica Zenica

14 Health and Human Rights Info (2014) Mental Health and Gender-Based Violence: Helping Survivors of Sexual Violence in Conflict – A Training Manual. Oslo: Health and Human Rights Info.

15 International Protocol, див. прим. 6, с. 234.

ВПЛИВ СНПК НА ПАМ'ЯТЬ

Нагадаємо, що травма має фізіологічний вплив на мозок, а отже — і на здатність мозку кодувати спогади, тобто зберігати довготривалі згадки про події. Для адвокатів, які підтримують постраждалих від СНПК, важливо розуміти вплив травми на пам'ять, щоб мати змогу ефективно проводити опитування клієнта та **заперечувати поширене хибне уявлення про те, що послідовність розповіді є свідченням її достовірності**, а досвід тяжкого насильства є таким жахливим, що запам'ятовується дуже чітко і надовго. Великий масив досліджень демонструє, що деталі травматичних переживань обробляються, зберігаються та пригадуються інакше, ніж спогади про звичайні, нетравматичні події, через що постраждалі можуть мати труднощі з відтворенням подій або пригадувати деталі по-різному з часом. Такі непослідовності пам'яті не є ознакою нещирості чи недостовірності, а є природним неврологічним наслідком впливу травми на пам'ять.

Перегляньте Розділ 1 [Посібника ЕНРАС щодо ППУТ](#), «Вплив травми на пам'ять»

Хоча труднощі з пригадуванням деталей травматичних подій, ймовірно, матимуть усі постраждалі від травми, **у випадках СНПК здатність постраждалої людини пригадати, що сталося, може бути додатково підірвана низкою чинників**. Постраждалі від СНПК часто зазнають тривалого, довгострокового або повторюваного насильства, що тримає їхній мозок у потенційному стані постійної загрози та ще більше утруднює його здатність консолідувати деталі травматичних переживань.

Здатність постраждалих пригадати досвід СНПК може додатково погіршитися через **затримки в повідомленні про злочин**. Багатьом постраждалим доводиться чекати завершення конфлікту або спочатку дістатися безпечного місця, перш ніж вони зможуть звернутися із заявою. У контексті конфлікту постраждалим також може доводитися неодноразово переказувати свою історію багатьом різним людям через фрагментованість служб сфери правосуддя та множення численних ситуативних механізмів притягнення до відповідальності чи отримання компенсації. Нарешті, брак доступних служб і мереж підтримки може обмежити можливості постраждалих звернутися по психологічну допомогу, що продовжує вплив травми, зокрема й на мозок і його здатність пригадувати важкі події.

Адвокатам важливо розуміти вплив травми на пам'ять і відповідно адаптувати свої практики. Адвокати, які працюють за підходом ППУТ, усвідомлюють такі наслідки травми для пам'яті:

- ▶ **Травматичні спогади з великою ймовірністю будуть фрагментованими.** Це означає, що пам'ять зберігає їх у розрізненому та перемішаному вигляді. Через це постраждалим важко подати послідовну розповідь або викласти деталі у хронологічному порядку.
- ▶ Травматичні спогади, особливо на ранніх етапах пригадування, зазвичай є **відносно короткими, спрощеними та погано сформульованими**.
- ▶ Пам'ять зазвичай є неточною щодо часу та дат, але у випадку травматичних спогадів це проявляється ще сильніше. Постраждалим, ймовірно, буде **складно пригадати дати та час подій**.
- ▶ Постраждалі від травми можуть надавати **непослідовні деталі під час повторного відтворення подій**. Це може бути пов'язано з тим, що щоразу, коли постраждалу людину просять пригадати подію, вона може поступово краще поєднувати фрагменти й осмислювати пережите. Водночас, якщо методи опитування не враховують травматичний досвід, постраждала людина може бути схильною заповнювати прогалини неточною інформацією, щоб задовольнити очікування працівників правової системи.

Ми можемо спиратися на це розуміння впливу травми на пам'ять під час опитування постраждалих. Це допоможе нам проявляти емпатію під час інтерв'ю з клієнтами та уникати хибних припущень щодо правдивості їхнього досвіду через труднощі, які вони можуть мати з пригадуванням травматичних подій.

Розділ 3: Організаційні практики для зменшення ризиків, пов'язаних із роботою з постраждалими від СНПК

Адвокати, які працюють у зонах конфлікту, стикаються з унікальними та серйозними ризиками для безпеки, що можуть включати фізичні, психологічні, цифрові та правові елементи. Організаційна готовність може не лише допомогти персоналу впроваджувати ППУТ шляхом спрощення процесів, які гарантують безпеку та суб'єктність постраждалих, а й сприяти добробуту працівників, зменшуючи вплив та ймовірність як реальних ризиків для них, так і ризиків, які вони відчують суб'єктивно.

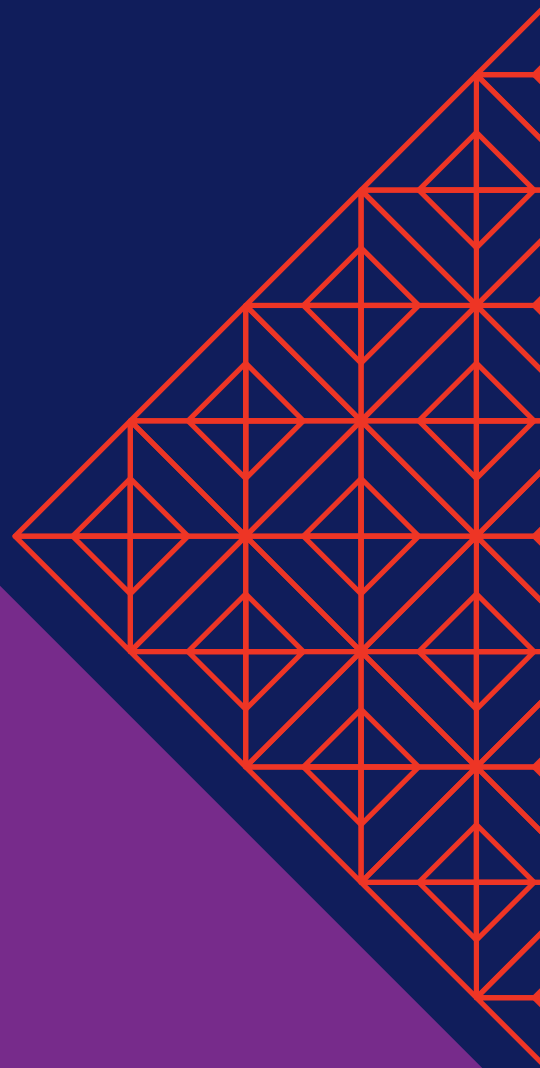

Кодекс Мурад, Принцип 7. Створювати системи, розвивати компетенції та забезпечувати підтримку.

Як керівник організації, ви можете розглянути, чи допоможуть наведені нижче кроки зміцнити стійкість вашої команди під час роботи в умовах конфлікту:

1. **Проведіть ретельну оцінку ризиків**, включно з розумінням місцевого контексту, ключових суб'єктів і юридичних обмежень; складіть мапу ризиків, включно з загрозами фізичній безпеці, юридичними та операційними ризиками; враховуйте культурну й політичну чутливість, гендерні та владні норми, а також нерівномірний вплив ризиків на працівників певної статі, національності чи етнічного походження.
2. **Розробіть план безпеки**, який визначає протоколи зв'язку для перевірки становища, контакти для екстреної підтримки, шляхи комунікації, маршрути евакуації за потреби, протокол реагування на інциденти та будь-яке необхідне планування на випадок непередбачених обставин. Подбайте про те, щоб члени команди були обізнані з цим планом і розуміли свої обов'язки.
3. Розгляньте, чи слід запровадити **додаткові плани безпеки для цифрових комунікацій** і зберігання доказів, зокрема використовувати застосунки із наскрізним шифруванням, двофакторну автентифікацію, безпечне зберігання файлів, а також провести навчання з кібербезпеки.
4. **Будуйте міцні мережі зв'язків** із місцевими суб'єктами, місіями ООН, громадськими організаціями, гуманітарними хабами та лідерами громад, щоб уможливити співпрацю та комплексну підтримку клієнтів.

**Розділ 4:
Розвиток взаємин
між адвокатом
і клієнтом з
урахуванням
травматичного
досвіду в
контексті СНПК**

Адвокати можуть зустрічати постраждалих від СНПК як у зонах конфлікту, так і в країнах чи регіонах, куди вони перемістилися, рятуючись від конфлікту. У зонах конфлікту адвокати можуть підтримувати постраждалих через місцеві суди, мобільні підрозділи правосуддя або міжнародні розслідування. В умовах переміщення (таких як табори біженців, пункти перетину кордону чи країни, що приймають біженців) адвокати можуть допомагати з клопотаннями про надання притулку, міграційними процедурами чи доступом до послуг — часто через ГО, юридичні клініки або гуманітарні організації.

Розвиток взаємин між адвокатом і клієнтом з урахуванням травматичного досвіду в контексті СНПК вимагає від адвокатів спиратися на загальні принципи ППУТ, що стосуються комунікації, організації зустрічей із урахуванням травми й адаптації практик опитування. Тому рекомендації, викладені в цьому розділі, зосереджені на тому, як оцінювати та пом'якшувати додаткові ризики, що виникають у контексті конфлікту, а також на важливості максимальної координації зусиль з іншими суб'єктами та налагодженні зв'язків із відповідними службами для скерування до них постраждалих.

Кодекс Мурад

Принцип 1. Розумійте постраждалих як особистостей.

Принцип 2. Поважайте контроль та автономію постраждалих.

Принцип 3. Будьте відповідальними та добросовісними.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗУСТРІЧЕЙ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ З УРАХУВАННЯМ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ СНПК

ППУТ вимагає від адвокатів брати до уваги фізичну та психологічну безпеку постраждалої людини, перш ніж зв'язуватися з клієнтом і призначати час для знайомства та подальших зустрічей. На додачу до практичних рекомендацій, викладених у Посібнику щодо ППУТ, адвокати, які працюють з постраждалими від СНПК, можуть бути змушені враховувати додаткові ризики, пов'язані з контекстом, у якому вчиняється насильство.

Загалом, адвокати завжди повинні прагнути захистити анонімність постраждалої людини, і якщо неможливо провести опитування та зустріч із клієнтом у безпечний спосіб, адвокати **можуть бути змушені відкласти зустріч або, порадившись із клієнтом, ухвалити складне рішення не зустрічатися**. Зустрічі з клієнтами повинні, за можливості, відбуватися лише в місці, яке є **безпечним, приватним, нейтральним, комфортним, зручним для доступу та культурно прийнятним**.

Перегляньте Розділ 4 [Посібника ЕНРАС](#) щодо ППУТ, «Проведення зустрічей з урахуванням травми»

Кодекс Мурад

Принцип 9. Приділіть час, створіть простір.

Принцип 10. Подбайте про безпечну взаємодію та повагу.

Коли ви організовуєте зустрічі з постраждалими від СНПК:

ВРАХОВУЙТЕ ОЦІНКУ РИЗИКІВ КЛІЄНТОМ. Хоча для адвокатів важливо враховувати і власну оцінку та знання про ризики, не менш важливо радитися з постраждалою людиною щодо її бачення ризиків, адже вона може мати особисту інформацію або інформацію від своєї спільноти, яка допоможе вам і клієнту ухвалити найкраще рішення з огляду на міркування безпеки.

ВРАХОВУЙТЕ, ЧИ ДОСІ ТРИВАЮТЬ БОЙОВІ ДІЇ. Якщо в регіоні тривають бойові дії, адвокатам слід визначити, які стратегії застосувати для подолання перешкод, що їх ці бойові дії можуть створювати. Поміркуйте, наприклад, чи можуть поїздки у певні райони чи зустрічі в цих районах підвищувати ризик для постраждалої людини і чи є доцільним працювати через посередників.

[Міжнародний протокол щодо документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, 2-ге видання, березень 2017 – зокрема частина IV «Документування на практиці: підготовка», розділ 9 «Планування».](#)

ОЦІНІТЬ ДОСТУПНІСТЬ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИХ ПОСЛУГ. Сексуальне насильство зазвичай має довготривалі й небезпечні для життя фізичні та психологічні наслідки, а також соціальні, економічні та правові наслідки. Воно призводить до підвищеного ризику і вразливості для постраждалих. **Скерування постраждалих до спеціалізованих служб допомоги є критично важливою складовою будь-якої правової реакції на сексуальне насильство.** Якщо постраждала людина не матиме доступу до невідкладної допомоги, необхідної після нападу, то вона зі значно меншою ймовірністю зможе взяти участь у судовому провадженні. Адвокати повинні бути готові направляти постраждалих до різноманітних служб, які надають допомогу – зокрема з житлом, працевлаштуванням, соціальними виплатами, – а також надають медичні послуги, послуги у сфері сімейного права та планування сім'ї тощо.

Зокрема, дуже важливо ознайомитися з системою органів, установ та інших організацій, які надають допомогу постраждалим у вашій громаді, районі та регіоні. Це можуть бути медичні заклади, клініки психологічної та правової допомоги, гарячі лінії або кризові центри. Їх можна групувати за типом надаваної допомоги, розташуванням (наскільки вони близько чи далеко від вас або вашої громади, чи важко туди дістатися) або за форматом роботи (офлайн чи дистанційно) тощо.

У ситуаціях конфлікту робота місцевих служб може бути порушеною, тому перед організацією зустрічі слід оцінити доступність послуг і чітко повідомити постраждалій людині, що є доступним і чи існують перешкоди для отримання цієї допомоги (наприклад, відстань, вартість). Адвокатам, що допомагають постраждалим, які виїхали до третіх країн, може знадобитися розуміння тимчасових служб, створених для підтримки переміщених через конфлікт. Такі постраждалі часто стикаються з додатковими бар'єрами, зокрема незнанням місцевих служб, мови, законів і звичаїв. Вони також можуть потребувати допомоги з питаннями, пов'язаними з переміщенням, такими як отримання документів, правового статусу та доступу до базових послуг.

Перегляньте Розділ 4 [Посібника ЕНРАС щодо ППУТ](#), «Залучення мереж підтримки»

ПРАКТИЧНА ПОРАДА: Обов'язок забезпечити зв'язок постраждалих із громадськими службами підтримки є ще більш важливим у контексті СНПК через порушення наявних мереж підтримки, включно з системами скерування, а також через зростання потреби у підтримці в умовах конфлікту. Адвокати можуть ставати важливою ланкою наявних систем скерування та заповнювати прогалини там, де ці системи ослаблені. Крім знання вже наявних мереж послуг, адвокати мають ознайомитися з **новими, тимчасовими та ситуативними мережами, які можуть бути створені гуманітарними організаціями у відповідь на конфлікт.** Механізми координації у сфері протидії гендерно зумовленому насильству (ГЗН) можуть бути створені на національному, регіональному та місцевому рівнях як відповідь на конфлікт. Наприклад, у багатьох зонах конфлікту ООН та інші гуманітарні партнери можуть створювати Глобальні кластери із захисту, зокрема й підкластери ГЗН, для координації надання підтримки людям, яких торкнулися гуманітарні кризи, спричинені конфліктом.

[УВКБ ООН, Посібник для надзвичайних ситуацій, «Кластерний підхід»](#)

[«Юрфем», «Доступність, виклики та потреби: аналіз системи допомоги постраждалим від СНПК в Україні»](#)

ДОДАТКОВІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ОПИТУВАННЯ КЛІЄНТА Й ОТРИМАННЯ СВІДЧЕНЬ

Більшість експертів з питань травми погоджуються, що розмова про пережите сама по собі не є тим, що наражає постраждалих на ризик ретравматизації. Хоча завжди найкращою практикою є намагання обмежити кількість разів, коли постраждала людина має переповідати свою історію, вплив від пригадування залежить від того, наскільки безпечно вона почувається під час розмови та наскільки контролює процес. **Ймовірність завдати шкоду існує тоді, коли постраждалі відчують осуд, коли їх неодноразово просять згадувати ту саму інформацію або коли їх критикують за їхні рішення під час нападу чи після нього.** Якщо постраждалу людину підтримати в тому, щоб вона могла розповісти свою історію у безпечному, сприятливому та неосудливому середовищі, поруч із людиною, яка демонструє, що слухає і що їй не байдуже те, що сталося, це може стати корисним і навіть терапевтичним досвідом.

Перегляньте Розділ 4 [Посібника ЕНРАС щодо ППУТ](#), «Опитування клієнта та отримання його свідчень»

[Кодекс Мурад](#)

Принцип 4. Якщо щось не приносить користі, не робіть цього.

Принцип 5. Підготовка — це основа.

ПЛАНУВАННЯ ТА КООРДИНАЦІЯ

Часто в умовах конфлікту або після його завершення від постраждалих вимагають розповісти свою історію багаторазово різним суб'єктам, таким як адвокатські команди, журналісти та громадські організації. Це особливо актуально в контекстах, де вважається поширеним сексуальне насильство, де розгорнуто гуманітарну допомогу або розпочато офіційні розслідування.

Багаторазові спроби отримати інформацію від людей, які пережили насильство, можуть мати низку негативних наслідків як для постраждалої людини, так і для її громади:

- ▶ переповідання історії багато разів за короткий проміжок часу може бути болісним для постраждалих, особливо якщо це відбувається без урахування травматичного досвіду та якщо постраждала людина відчуває, що не отримує від цього користі або що переповідання її історії навряд чи призведе до якихось конкретних результатів;
- ▶ кількаразове надання свідчень підвищує ймовірність непослідовностей у показаннях постраждалого, що може вплинути на довіру до нього у майбутніх провадженнях; і
- ▶ постраждала людина та/або її спільнота можуть зазнати ризику через підвищену увагу, яку вони отримують¹⁶.

Як адвокати, ми повинні докладати максимум зусиль, щоб **обмежити кількість разів, коли наш клієнт розповідає свою історію.** Слід поцікавитися, які вимоги щодо переповідання її історії висувають до будь-якої постраждалої людини, яку ви опитуєте. Якщо ви опиняєтеся в ситуації, коли постраждалу людину опитують багато різних правників і журналістів — мисліть творчо. Подумайте: **Чи справді необхідно, щоб постраждала людина знову розповідала свою історію?**

Щоб відповісти на це питання, варто взяти до уваги вже наявні свідчення та документальні докази, а також чітко розуміти конкретні юридичні вимоги щодо СНПК.

¹⁶ International Protocol, див. прим. 6.

1. Координація та співпраця.

- ▶ З'ясуйте, де вже була проведена документація: налагоджуйте взаємодію з іншими організаціями перед поїздкою в зону конфлікту; дізнайтеся більше про наявні механізми координації у сфері протидії гендерно зумовленому насильству; ознайомтеся з наявними механізмами збору даних, зокрема Системою керування інформацією про гендерно зумовлене насильство (Gender-Based Violence Information Management System, GBVIMS) і Механізмом моніторингу, аналізу та звітності (Monitoring, Analysis and Reporting Arrangements, MARA), запровадженим резолюцією Ради Безпеки ООН № 1960.
- ▶ Оцініть якість інформації, тип інформації, яка збирається, та частоту її збору.
- ▶ Враховуйте питання безпеки та інші міркування під час встановлення партнерств з іншими організаціями, зокрема погляд спільноти на те, як певна організація поводить себе з постраждалою спільнотою.
- ▶ Розберіться з конфіденційністю і тим, чи може зібрана інформація бути передана комусь у потенційних майбутніх провадженнях.

2. Збір доказів з інших джерел.

Можуть існувати докази, здатні підкріпити або, в деяких випадках, навіть замінити потребу у свідченнях постраждалої людини. Перед опитуванням постраждалих може бути змога оцінити, які документальні, цифрові (зокрема з відкритих джерел) або фізичні (зокрема судово-медичні) докази вже існують чи можуть бути зібрані, а також як адаптувати практики опитування з урахуванням наявності такого типу доказів.

[Міжнародний протокол щодо документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, 2-ге видання, березень 2017](#) – зокрема частина IV «Документування на практиці: підготовка»

[Кодекс Мурад, Принцип 8.](#) Збирайте інформацію з інших джерел.

3. Розуміння конкретних юридичних вимог щодо злочину.

Одним із найскладніших аспектів опитування постраждалих від сексуального насильства є постановка питань про згоду та підтримка клієнта у здатності продемонструвати свої докази, що він чи вона не давав/давала згоди на відповідні сексуальні дії. Міжнародне кримінальне право та практика щодо СНПК розвинулися й перейшли від вимоги до постраждалих від сексуального насильства доводити відсутність згоди до вимоги продемонструвати наявність обставин примусу, які унеможливлювали надання згоди. У міжнародному кримінальному праві, коли подано достатні докази обставин примусу, які робили згоду неможливою, подальший обов'язок доводити відсутність згоди з постраждалої особи знімається.

Прокурор в. Жан-П'єр Бемба Гомбо, ІСС-01/05-01/08-3343, 21 березня 2016 р., пар. 105–106:

Палата зазначає, що відсутність згоди жертви не є юридичним елементом складу злочину зґвалтування згідно з [Римським статутом Міжнародного кримінального суду]. Підготовчі матеріали до Статуту демонструють, що укладачі обрали не вимагати від Обвинувачення доведення відсутності згоди жертви поза розумним сумнівом, виходячи з того, що така вимога в більшості випадків перешкоджала б притягненню винних до відповідальності. Таким чином, коли доведено «застосування сили», «загрозу застосування сили або примусу» чи «використання середовища примусу», Палата вважає, що Обвинуваченню немає потреби доводити відсутність згоди жертви.

ПІДГОТОВКА ДО ОПИТУВАННЯ

У рамках **підготовки до опитування** ви також можете розглянути такі запитання, які можуть бути особливо корисними під час опитування постраждалих від СНПК:

- ▶ Чи ви та всі учасники опитування достатньо добре **розумієте культурний і релігійний контекст** — зокрема місцеве ставлення до СНПК, гендерну дискримінацію та дисбаланс влади в родині, — щоб усвідомити вплив СНПК на людину та ризики, пов'язані з її участю в опитуванні? Розуміння культурного та релігійного контексту може допомогти вам зорієнтуватися в ті моменти інтерв'ю, коли може здатися, що постраждала людина діяла всупереч очікуваній від неї поведінці (наприклад, не повідомила про напад, не втекла), а також допоможе вам упевнитися, що ви використовуєте доречну термінологію та проводите опитування в культурно чутливий спосіб.
- ▶ Чи готові ви **ставити прямі питання про СНПК**? Наприклад, чи вам комфортно використовувати слова на зразок «півха» та «пеніс» і говорити про оральне й анальне зґвалтування? Стигматизація та сором заважають більшості постраждалих спонтанно надавати деталі вчинених проти них актів, але прямі запитання, поставлені делікатно, допоможуть постраждалим надати свої свідчення. Демонстрація того, що вам не незручно вживати ці терміни, може показати постраждалій людині, що вона в безпеці, ділячись такими інтимними подробицями, і що ви не відреагуєте шоковано, почувши деталі нападу.
- ▶ Оцініть **свою психологічну готовність**. Чи перебуваєте ви особисто у хорошому стані, щоб зараз узятися за цю роботу? Хоча це важливо для всіх адвокатів, які працюють із постраждалими від травми, це особливо важливо для адвокатів, які працюють у контексті конфлікту, коли деталі досвіду, яким ділиться постраждала людина, можуть перегукуватися з особистим, сімейним або суспільним досвідом адвоката та становити серйозний ризик для його власного добробуту, а також для здатності працювати з урахуванням травматичного досвіду.

Пам'ятайте, що підходи до опитування з урахуванням травматичного досвіду спрямовані на **усунення будь-якого осуду з процесу збору доказів**. У рамках ППУТ адвокати повинні ставити відкриті запитання, активно слухати постраждалу людину, коли вона ділиться неперервною оповіддю про свій досвід, надавати пріоритет тому, що є важливим для постраждалої людини, перед тим, що може здаватися найактуальнішим із матеріалів справи, й уточнювати будь-які суперечливі докази у спосіб, який утверджує та підтримує постраждалу людину.

У контексті СНПК створення неосудливого середовища, яке утверджує значущість досвіду постраждалої людини, буде вирішальним для успіху опитування та безпеки постраждалої людини під час розповіді про пережите. Це зумовлено тим, що **сором є одним із найпоширеніших психологічних наслідків СНПК** і становить значний бар'єр для здатності постраждалих розкривати деталі того, що сталося. Це необхідно старанно враховувати й відповідно адаптовувати методи опитування. Розгляньте такі рекомендації щодо реагування на почуття сорому та самозвинувачення:

- ▶ Коли постраждалі розповідають деталі про СНПК, важливо **бути взірцем спокою**. Постраждалі є надзвичайно чутливими до будь-яких проявів сорому та відторгнення. Намагайтеся уникати передачі через слова, вирази обличчя чи мову тіла шоку, жаху або відрази у відповідь на те, що розповідає вам клієнт. Хоча такі реакції можуть бути природними під час слухання розповідей про досвід насильства, вони можуть мимохіть сприяти стигматизації постраждалої людини, яка може сприйняти вашу реакцію як ознаку того, що їй за щось має бути «соромно».
- ▶ **Сором заважатиме постраждалим ділитися деталями, які є важливою частиною їхніх свідчень**, зокрема щодо типу СНПК, який вони пережили. Розвивайте впевненість і практикуйтеся у спокійній та прагматичній манері ставити питання про різні види СНПК, які могла пережити постраждала людина. Наприклад: «Чи вас змушували до орального сексу?». Ви маєте використовувати слова, які постраждалій людині буде найлегше розуміти, використовувати та витримувати. Може бути корисно мати список поширених актів СНПК, який постраждала людина зможе прочитати та відмітити потрібне. Після цього ви зможете ставити уточнювальні запитання.
- ▶ Перегляньте список прикладів питань, наведених у **Посібнику щодо ППУТ у розділі «Опитування клієнта та отримання його свідчень»**, і практикуйте способи уникати запитань і формулювань, які можуть натякати на те, що ви не вірите постраждалій людині або що вона будь-яким чином несе відповідальність за те,

що з нею сталося. Якщо у вас є запитання щодо непослідовностей у свідченнях постраждалої людини, юридичних аспектів справи, які залишаються невирішеними, або поведінки постраждалої людини під час нападу чи після нього, практикуйте постановку відкритих уточнювальних питань у ствердній формі. Може статися так, що таких питань доведеться уникати, аж поки вам не вдасться встановити міцний контакт із клієнтом або аж до пізнішого етапу юридичного процесу.

Розгляньте можливість **залучення довіреного психолога до всіх зустрічей**, де постраждала людина повинна буде відповідати на питання про деталі травматичного досвіду. Присутність довіреного психолога може значно покращити досвід клієнта та допомогти вам отримати більш достовірні деталі пережитого. Якщо можливо, вам слід наполягати на присутності довіреного психолога також під час участі постраждалої людини у слідчих і судових процесах.

ПОЯСНЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ Й ОТРИМАННЯ ВКАЗІВОК

Пам'ятайте, що у рамках ППУТ адвокати повинні глибоко розуміти різні потреби, пріоритети та занепокоєння клієнта й активно залучати його до ухвалення рішень щодо своїх правових інтересів. Під час пояснення юридичного процесу й отримання вказівок від клієнтів, які пережили СНПК, можуть поставати численні виклики. Постраждалі від СНПК спершу можуть не розкривати, яких саме засобів правового захисту вони прагнуть, особливо якщо існує стигматизація, поточне насильство або ускладнення, пов'язані з дитиною, яка народилася внаслідок СНПК. Вони також можуть хвилюватися через конкретні ризики для себе, своєї родини чи спільноти.

Перегляньте Розділ 4 [Посібника ЕНРАС щодо ППУТ](#), «Пояснення юридичного процесу й отримання вказівок»

На додаток до чинників, викладених у Посібнику щодо ППУТ, адвокатам, які працюють із випадками СНПК, рекомендовано під час консультування клієнтів розглянути можливість застосування деяких із наведених нижче практик.

Враховуйте **додаткові потреби та пріоритети** вашого клієнта як людини, яка проживає в умовах конфлікту або нещодавно була переміщена з такого середовища:

- ▶ Які житлові умови вашого клієнта? Чи він/вона досі проживає у регіоні, де тривають бойові дії? Чи планує вона/він переїхати в межах країни або емігрувати, чи вже зробила/зробив це? Як це вплинуло на її/його соціальне й економічне становище?
- ▶ Чи існує потреба зберегти анонімність постраждалої людини та чи можете ви забезпечити, щоб вона залишалася анонімною протягом усього правового провадження, включно з наданням свідчень і фінальним рішенням суду?
- ▶ Чи має клієнт занепокоєння щодо безпеки залежних від нього осіб? Чи є у клієнта питання або побоювання, пов'язані з плануванням сім'ї? Чи існують питання щодо опіки над дитиною, які клієнт хоче порушити, але може боятися обговорювати через особу дитини або її біологічних батьків?
- ▶ Чи хвилюється постраждала людина, що її можуть вигнати з її спільноти? Чи побоюється вона, що її можуть примусити зробити щось небажане (зробити аборт, вийти заміж за кривдника тощо)?
- ▶ Чи є у нього/неї медичні чи інші потреби, які спонукали її/його звернутися по правову допомогу?

Поміркуйте, чи потрібно вам провести **додаткове дослідження** під час консультування клієнтів у контекстах конфлікту, зокрема:

- ▶ Які судові та квазісудові механізми доступні в контексті, в якому постала справа? Окрім наявних шляхів притягнення до відповідальності та відшкодування шкоди, враховуйте ті, що застосовуються лише в

умовах конфлікту (військові трибунали, міжнародне кримінальне судочинство, зокрема Міжнародний кримінальний суд і потенційні справи в межах екстратериторіальної юрисдикції), а також будь-які ситуативні трибунали, які могли бути створені або можуть бути створені для розгляду порушень, пов'язаних із конфліктом.

- ▶ Чи існують доступні шляхи для досягнення пріоритетів клієнта, які є менш обтяжливими або становлять менший ризик для клієнта? Наприклад, чи створені програми репарацій, які могли би швидше присудити вашому клієнту компенсацію збитків?
- ▶ Що ви маєте довести та які докази й розкриття інформації будуть потрібні від клієнта? Чи існують альтернативні способи зібрати докази і чи можете ви обговорити їх із клієнтом?
- ▶ Якщо ви ведете справу на міжнародному рівні, які національні засоби правового захисту вам доведеться вичерпати та з якими юридичними і практичними викликами ви можете зіткнутися під час їх вичерпання? Наприклад, якщо держава-відповідач не є державою, де перебуває постраждала особа, враховуйте практичні та юридичні труднощі, які можуть виникнути під час вичерпання засобів правового захисту, й уточніть, чи потрібно вам вступити у партнерство з адвокатом-правозахисником, який працює на території держави-відповідача.
- ▶ Чи можуть під час судового провадження виникнути правові питання, пов'язані з юрисдикцією, які докази будуть потрібні для їх вирішення та якою є ймовірність успіху?

На додаток до юридичних і практичних міркувань, викладених у Посібнику щодо ППУТ, врахуйте такі **додаткові міркування, які можуть бути актуальними в контекстах конфлікту**:

- ▶ Чи існують місцеві закони, які можуть наражати клієнта на ризик кримінального переслідування? У певних контекстах жінки, які пережили СНПК, можуть бути притягнуті до відповідальності за позашлюбні стосунки; ЛГБТКІ+-особи, які пережили СНПК, можуть зіткнутися з кримінальними обвинуваченнями, якщо їхня гендерна ідентичність або сексуальна орієнтація стане відома владі; усі постраждалі, але особливо чоловіки, можуть підпасти під дію законів про «колабораціонізм».
- ▶ Як будуть використані зібрані докази та яку роль постраждала людина відіграватиме в юридичному провадженні? У контекстах конфлікту збільшення кількості судових механізмів зазвичай означає більшу невизначеність щодо результату ініціювання провадження. Різні судові механізми матимуть різні стандарти доказування та способи залучення постраждалих. Це означає, що докази можуть збиратися без чіткого розуміння того, як вони будуть використані та чи відповідатимуть вони стандарту конкретного механізму. Якщо немає чітко визначеного механізму для відшкодування, варто оцінити, **чи є докази, які потрібно зібрати на цьому етапі з метою збереження**, і збирати лише ті докази, які є необхідними.

Пам'ятайте, що потрібно поважати рішення клієнта, навіть якщо справа має значну стратегічну цінність, сильну доказову базу або спрямована проти впливової особи, причетної до конфлікту.

Практична порада: Отримання згоди

Під час отримання згоди від осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, адвокати повинні дотримуватися Принципу 2 Кодексу Мурад, який наголошує на контролі й автономії постраждалої людини. Згода має бути поінформованою, добровільною та ґрунтуватися на чітких і доступних поясненнях ролі адвоката, мети та того, як може бути використана будь-яка надана інформація. До постраждалих ніколи не слід звертатися зненацька; натомість адвокати повинні працювати через надійні шляхи скерування, які дозволяють постраждалим обирати, чи брати участь і в який саме спосіб. Багато постраждалих стикаються з тиском, що може підірвати їхню здатність надати вільну та поінформовану згоду — наприклад, через дисбаланс влади чи статусу, страх втратити допомогу або захист, травму, соціальну стигматизацію, культурні чи громадські очікування, а також присутність членів сім'ї або авторитетних осіб. Дехто може відчувати примус до співпраці через ввічливість, страх помсти або надію на справедливість чи допомогу. Адвокати повинні вживати проактивних заходів, щоб зменшити цей тиск, і чітко пояснювати, що постраждала людина може призупинити або припинити взаємодію в будь-який момент, відмовитися відповідати на запитання або відкликати свою згоду пізніше без жодних наслідків.

ПІДТРИМКА КЛІЄНТА ПРОТЯГОМ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Порушення прав людини, пов'язані з конфліктом, часто передбачають затяжні судові процеси та процеси перехідного правосуддя, які з великою ймовірністю можуть вплинути на довгостроковий добробут і відновлення постраждалої людини. Пам'ятайте, що у рамках ППУТ адвокати повинні бути присутніми на всіх юридичних процесах, розуміти перешкоди, з якими, ймовірно, зіткнеться клієнт при взаємодії з правовою системою, та втручатися, щоб зменшити ймовірність ретравматизації.

Постраждалі від СНПК можуть стикатися з низкою додаткових викликів під час взаємодії з представниками сектору правосуддя та іншими механізмами відповідальності й перехідного правосуддя. Поміркуйте про такі приклади:

1. Часто в умовах конфлікту наявні механізми можуть бути **тимчасово призупинені або скорочені**. Водночас **нові процеси та механізми**, включно зі спеціально створеними, можуть бути запроваджені надто швидко та без достатніх ресурсів або встановлених процедур реагування на потреби постраждалих від порушень прав людини. Через це постраждалі можуть стикатися зі значними затримками під час взаємодії з механізмами, які працюють на межі можливостей, недостатньо забезпечені ресурсами або перевантажені через підвищений попит. Вони також можуть зіштовхуватися з браком інформації та чіткості щодо процедури й результатів роботи нових механізмів, що призводить до плутанини і розчарування під час взаємодії з ними. Велика кількість нових механізмів також може призводити до «втоми від свідчень».

Розгляньте такі дії, які ви можете здійснити у відповідь:

- ▶ Розумійте свою роль як гіда для орієнтування – супровід клієнтів на різні зустрічі має велике значення, коли їм доводиться орієнтуватися в лабіринті нових механізмів.
 - ▶ Розберіться в системі та ключових суб'єктах – знання того, які механізми існують і які процеси вони мають, а яких не мають, може допомогти вам консультувати та підтримувати клієнта в орієнтуванні серед цих механізмів.
 - ▶ Активно добивайтеся покращення комунікації – відстеження роботи суб'єктів системи, запити на додаткову інформацію можуть допомогти зробити нові та перевантажені механізми більш підзвітними і зменшити негативний вплив, який погана комунікація справляє на вашого клієнта та його добробут. Постраждалі завжди мають бути поінформовані про хід розгляду справи, проте багато хто з них повідомляє, що не отримує регулярних оновлень про це.
2. Деякі постраждалі від СНПК могли бути **піддані шкідливим практикам допиту під час повернення з окупованих територій** або там, де вони вирішили повідомити про певні порушення. Постраждалі, які перебували в полоні або зазнали тривалих періодів насильства, зокрема сексуального рабства чи примусового шлюбу, могли під час повідомлення про злочин бути піддані практикам інтенсивного допиту, зокрема катуванню або іншому жорсткому поводженню.

Розгляньте такі дії, які ви можете здійснити у відповідь:

- ▶ Проконсультуйте клієнта щодо ризиків допиту.
 - ▶ Якщо клієнт вирішує повідомити про злочин, докладіть максимум зусиль, щоб бути присутнім під час допиту, а якщо ви не можете бути присутнім – щоб забезпечити присутність особи, яка надаватиме підтримку.
 - ▶ У разі необхідності залучайте національні, міжнародні та неурядові (тобто [Міжнародний комітет Червоного Хреста](#)) наглядові органи.
 - ▶ Розгляньте можливість подання термінового звернення або офіційної скарги до наглядового органу чи суду. Такі типи допитів також можуть бути незаконними і порушувати права людини, включно із заборонаю катувань, принизливого або нелюдського поводження, а також порушувати інші права.
3. Постраждалі, які повідомляють про **злочини, вчинені військовослужбовцями або тим самим органом, до якого подано скаргу**, можуть зіткнутися з дискримінаційними або зневажливими реакціями, зокрема з відмовою в ініціюванні кримінального розслідування, а також з погрозами чи залякуванням.

Розгляньте такі дії, які ви можете здійснити у відповідь:

- ▶ Зверніться з вимогою до слідчого/органу змінити свою практику.
- ▶ Якщо слідчий/орган не змінює свою практику, поговоріть зі старшим за званням членом колективу.
- ▶ Якщо внутрішньої зміни практики не відбувається, рекомендуйте постраждалій людині відмовитися від участі у процесі, поки не буде змінено цю практику, а тим часом підтримайте її шляхом направлення до громадських служб.
- ▶ Подайте офіційну скаргу до наглядового органу чи суду.

ПІДТРИМКА КЛІЄНТІВ ПІД ЧАС МЕДИЧНИХ ОБСТЕЖЕНЬ

Пам'ятайте, що коли медичні обстеження не є необхідними, коли їх використовують для того, щоб поставити під сумнів досвід постраждалого, коли вони надто інтрузивні або принизливі, вони можуть стати ще одним моментом ретравматизації у правовому провадженні. Крім того, такі види медичних обстежень є незаконними та можуть порушувати права людини, зокрема заборону тортур, принизливого чи нелюдського поводження, а також заборону дискримінації.

Судово-медичну експертизу у зв'язку з сексуальним насильством (СМЕЧН) слід проводити лише:

- ▶ **з урахуванням обставин кожного конкретного випадку;** не повинно бути загального правила, що вимагає проведення СМЕЧН без уваги до конкретного досвіду постраждалої людини;
- ▶ після того, як постраждалій людині **чітко пояснили мету обстеження;**
- ▶ зазвичай **не слід проводити, якщо після випадку насильства пройшло три чи більше тижнів.** У деяких юрисдикціях СМЕЧН не проводять, коли після випадку насильства пройшло понад 7–9 днів¹⁷;
- ▶ у деяких контекстах, **коли існує достатньо доказів на підтвердження всіх складових злочину,** може бути непотрібно змушувати постраждалу людину проходити СМЕЧН.

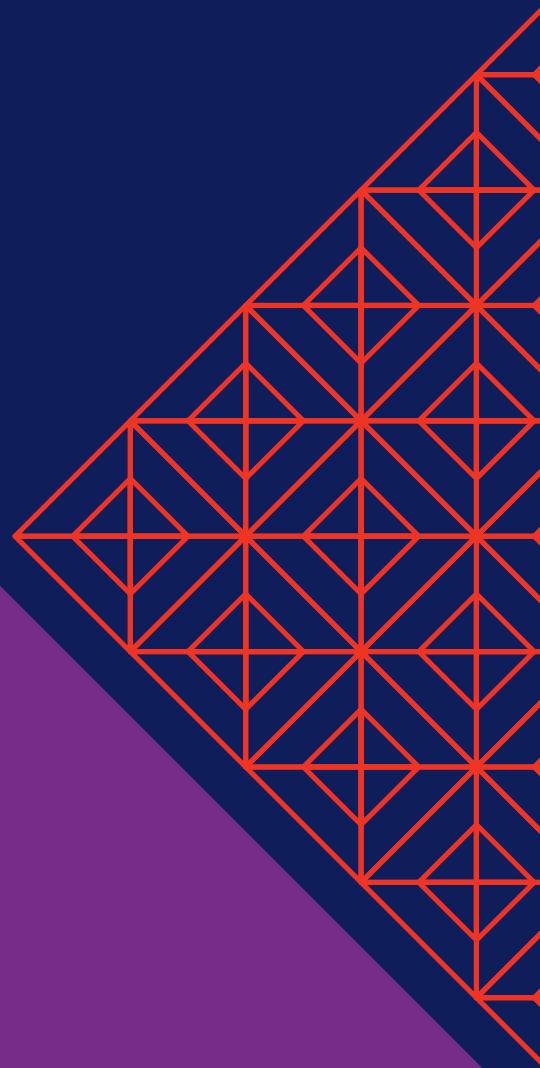
Одним із головних аспектів, які слід враховувати щодо СМЕЧН у контекстах конфлікту, є час проведення огляду. Як зазначено у Посібнику щодо ППУТ, СМЕЧН слід проводити якомога раніше після нападу. Однак у умовах конфлікту медичні послуги можуть бути обмежені, безпечної невідкладної допомоги може не бути, або постраждала особа може бути змушена спочатку втекти в безпечне місце, перш ніж вона зможе пройти СМЕЧН. З огляду на інвазивний характер СМЕЧН, адвокатам необхідно знати часові рамки проведення таких обстежень і консультувати клієнтів щодо переваг і обмежень участі в обстеженні. Можуть бути випадки, коли сексуальне насильство мало тривалі наслідки, і СМЕЧН може надати відповідні докази. Важливо розуміти, які саме докази потрібні та чи зможе СМЕЧН їх надати.

Постраждалі також могли бути змушені пройти СМЕЧН під час отримання невідкладної допомоги на окупованих територіях або в зонах бойових дій, ще до отримання доступу до юридичного представництва. **Такі обстеження могли бути небезпечними, незаконними та дискримінаційними, а отже, зібрані докази можуть послабити юридичну позицію постраждалої людини.** Адвокати повинні ознайомитися з зібраними доказами, розібратися, як ці докази можуть бути використані, і бути готовими оскаржити їхні результати. Зокрема, слід враховувати таке:

- ▶ Якщо від СМЕЧН не вдалося отримати фізичні або біологічні докази нападу, чи є врахування цих результатів релевантним для справи? Чи мають ці результати бути допустимими як докази?
- ▶ Чи підкріплюються зроблені висновки медичними доказами?
- ▶ Чи мають ці результати значення для юридичного питання, що розглядається, чи вони використовуються у дискримінаційний або незаконний спосіб (тобто для того, щоб поставити питання щодо сексуального постраждалої людини)?

¹⁷ У дослідженнях є розбіжності щодо часового обмеження для отримання судових медичних доказів насильства. У багатьох юрисдикціях часове обмеження становить 72 години після нападу, однак деякі експерти стверджують, що біологічні докази можна зібрати протягом трьох тижнів після нападу. Огляд досліджень див., наприклад, у: Joanne Archambault, Time Limits for Conducting a Forensic Examination: Can Biological Evidence be Recovered 24, 36, 48, 72, 84 or 96 Hours Following a Sexual Assault? Доступний за посиланням: <https://evawintl.org/wp-content/uploads/SAR10-3-1TimeLimitsforConductingaForensicExamination.pdf>; див. також: Indiana Emergency Nurses Association et al, Indiana Guidelines 2019, (2019), с. 23. Доступний за посиланням: <https://icesaht.org/wp-content/uploads/2019/08/IndianaForensicsGuidelinesE-7.pdf>.

Розділ 5: Розуміння опосередкованої чи вторинної травми

Робота з постраждалими від СНПК вимагає ретельної уваги до самодопомоги, щоб запобігти вигоранню, вторинній травмі та довгостроковій психологічній шкоді. Ви можете бути схильні недооцінювати власний стрес, бо його масштаб здається незначним порівняно з тим, що переживають постраждалі. Проте слід усвідомлювати, що навіть незначні впливи з часом можуть накопичуватися та переростати у щось більш проблематичне, завдаючи суттєвої шкоди вам особисто та впливаючи на те, як ви взаємодієте як з колегами, так і з постраждалими.

Адвокати, які працюють у контекстах конфліктів, можуть стикатися з додатковими факторами ризику виникнення опосередкованої травми, зокрема:

- ▶ зіткнення з різними видами загроз і ризиків для фізичного та емоційного здоров'я, зокрема потенційним насильством внаслідок своєї ролі у підтримці постраждалих від насильства, пов'язаного з конфліктом;
- ▶ загальна ризикованість роботи в умовах конфлікту, зокрема через блокування, бомбардування й обстріли, спорадичні спалахи насильства; нерозірвані боєприпаси й уламки; а також дорожньо-транспортні пригоди, кількість яких значно зростає в умовах конфлікту¹⁸;
- ▶ підвищена та постійна взаємодія зі шкідливими зображеннями, відео та іншими матеріалами;
- ▶ особистий досвід травми, зокрема травми, пов'язаної з проживанням у ситуації конфлікту або з належністю до спільноти, яка зазнає насильства;
- ▶ довгострокове вигорання, спричинене вимогливістю роботи в умовах затяжного конфлікту; та
- ▶ обмеження служб і суспільних мереж підтримки, які можуть допомагати адвокатам справлятися з вторинною травмою.

Перегляньте Розділ 6 [Посібника ЕНРАС щодо ППУТ](#), «Розуміння опосередкованої чи вторинної травми»

Тому робота в умовах затяжних конфліктів вимагає від адвокатів ще більшої уваги до власного добробуту й особистої безпеки. Через ступінь і частоту їхньої взаємодії з травматичним контентом адвокати повинні розробляти інструменти щоденної практики для зменшення впливу цієї взаємодії на своє здоров'я та добробут.

Розгляньте можливість **обмежити щоденний вплив** травматичних матеріалів, читаючи лише те, що необхідно для вашої роботи. Подумайте про регулярні перерви від новин, встановлення обмежень на користування телефоном поза робочим часом і вимкнення всіх сповіщень, які не є необхідними.

Щоб зміцнити особисту стійкість, **розгляньте можливість включення практик добробуту у свій щоденний розпорядок**. Визнаним інструментом, який допомагає людям відстежувати та підтримувати баланс щоденного добробуту, є щоденник ТДСЗ. Аббревіатура «ТДСЗ» розшифровується як:

- ▶ **Тілесний догляд:** Відзначайте фізичні активності — спорт, сон, харчування, відпочинок тощо.
- ▶ **Досягнення:** Документуйте виконані завдання, поставлені цілі чи досягнутий прогрес в особистих і професійних сферах.
- ▶ **Спілкування:** Записуйте взаємодію з іншими людьми — спілкування, час із сім'єю, громадську активність тощо.
- ▶ **Задоволення:** Включайте діяльність, що приносить задоволення чи розслабляє — хобі, розваги, дозвілля тощо.

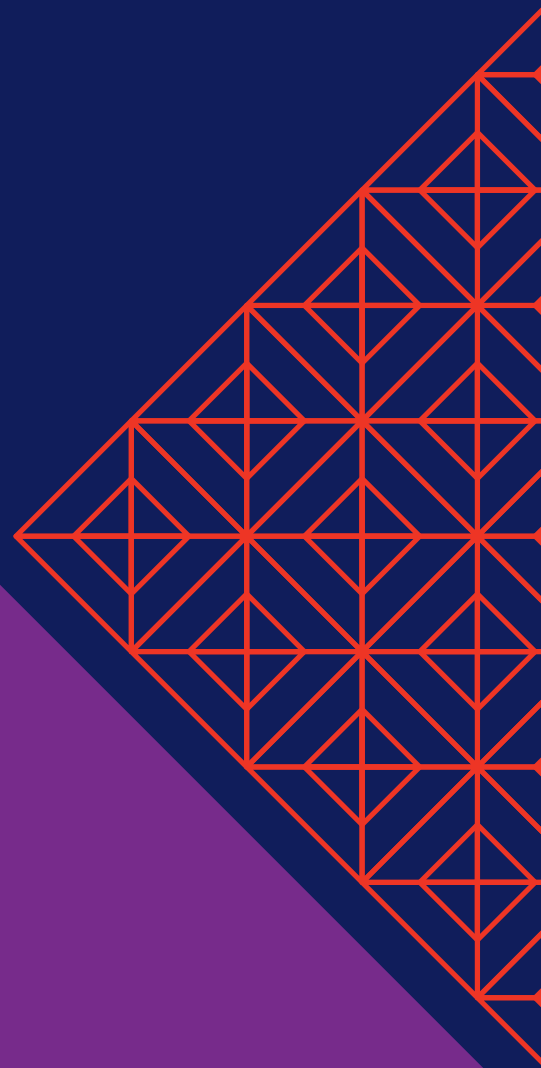
Щоденник ТДСЗ є практичним інструментом для людей, зокрема і професіоналів-юристів, які працюють із постраждалими від СНПК, для відстеження та підтримки здорового балансу між роботою й особистим життям, що, своєю чергою, зменшує ризик вторинної травматизації.

[Щоденник ТДСЗ](#)

18 Див. додаткові приклади в: International Protocol, *прим.* 6, с. 108.

ВИСНОВОК

ВИСНОВОК

СНПК створює значні виклики для адвокатів, які прагнуть працювати з урахуванням травматичного досвіду. Ці виклики стосуються як складності злочину сексуального насильства та його впливу на постраждалих, так і того факту, що часто і адвокат, і клієнт змушені діяти в умовах бойових дій, обмеження роботи служб, а також численних паралельних механізмів притягнення до відповідальності та заходів перехідного правосуддя.

Проте, попри ці виклики, підхід до надання правової допомоги з урахуванням травматичного досвіду залишається необхідним. Він дає адвокатам змогу під час орієнтування у складних правових, інституційних та політичних контекстах ставити в центр уваги суб'єктність і безпеку постраждалих. Мета полягає не в досягненні досконалості, а у свідомому намірі — послідовному намаганні ставити права та потреби постраждалих у центр правової практики навіть у найскладніших умовах.

**EHRAC European Human Rights
Advocacy Centre**

**Middlesex University
The Burroughs Hendon
NW4 4BT
Tel: +44 208 411 2826
www.ehrac.org.uk
ehrac@mdx.ac.uk**

ЕНРАС засновано у Міддлсекському
університеті. Університет є звільненою від
оподаткування благодійною організацією на
підставі Закону про благодійність 1960 року.